

67-102, ayrıca bk. Fihrist; J. A. Haywood, *Modern Arabic Literature: 1800-1970*, London 1971, s. 32-35; P. Gran, *Islamic Roots of Capitalism: Egypt, 1760-1840*, Austin 1979, s. 197-208, ayrıca bk. Fihrist; J. Brugman, *An Introduction to the History of Modern Arabic Literature in Egypt*, Leiden 1984, s. 18-25; Abdülcebbâr er-Rifâî, *el-İhtirâku's-sekâfi*, Kum 1374/1416, s. 327-330; A. Goldschmidt, *Kâmûsü terâcîmî Mısrî'l-hadîse* (trc. Abdülvehhâb Bekir), Kahire 2003, s. 418-423; Jomard, "Ecole égyptienne de Paris", *JA*, II (1828), s. 96-116; H. A. R. Gibb, "Studies in Contemporary Arabic Literature", *BSOAS*, IV/4 (1928), s. 745-760; J. Heyworth-Dunne, "Rifâ'ah Badawî Râfi' al-Tahtâwî: The Egyptian Revivalist", *a.e.*, IX/4 (1939), s. 961-967; X/2 (1940), s. 399-415; B. Lewis, "Watan", *Journal of Contemporary History*, XXVI/3, London 1991, s. 523-533; J. W. Livingston, "Western Science and Educational Reform in the Thought of Shaykh Rifâ'a al-Tahtâwî", *IJMES*, XXVIII (1996), s. 543-564; Mohammed Sawâie, "Rifâ'a al-Tahtâwî and His Contribution to the Lexical Development of Modern Literary Arabic", *a.e.*, XXXII (2000), s. 395-410; K. Öhrnberg, "Rifâ'a Bey al-Tahtâwî", *EP* (İng.), VIII, 523-524.

HİLAL GÖRGÜN

RİFÂDE

(الرفادة)

Hac döneminde
hacılara yemek dağıtma görevi.

Sözlükte "yardım etmek, desteklemek; başışlamak" anlamlarına gelen *rifâde* kelimesi, Câhiliye döneminde "hac günlerinde Kâbe'yi ziyaret için gelenlerin yemek ihtiyaçlarının karşılanması" mânasında kullanılmıştır. Câhiliye devri Arapları arasında misafirperverliğin çok yaygın olması, İslâmiyet'ten sonra da Mekke ve Medine halkının şehirlerine gelen yabancılarla yemek ikram etmeyi sürdürmesi *rifâde* geleneğinin köklü bir geçmişi olduğunu göstermektedir. Câhiliye döneminde önceleri, Kâbe'yi ziyarete gelenler Mekke halkından toplanan yardımlarla oluşturulan bütçeden ağırlandıktan daha sonra bu görevi, onu bir itibar ve şeref vasıtası olarak gören zenginlerle Mekke ve Kâbe yönetiminde etkili olan kabile reisleri üstlenmiştir. Daha çok hurma ve kuru üzümün ibaret olan yemeğin ana malzemesine zamanla et, ekmek, yağ, buğday ve arpa eklenmiştir. İlk defa deve etinden yemek yaptırıp hacılara dağıtan kimsenin Mekke'ye putperestliği sokan Amr b. Lühay olduğu rivayet edilir.

Rifâde hizmeti, Hz. Peygamber'in dördüncü dedesi Kusay b. Kilâb tarafından bir kurum haline getirilmiştir. Kinâne ve Kudâa kabilelerinin yardımıyla Mekke'ye hâkim olan Kusay, Kâbe hizmetleriyle ilgili

düzenlemeler yaparken Kureyşliler'e, "Sizler Allah'ın komşuları ve harem ehliniz, hacılar ise Tanrı'nın misafirleri ve O'nun evinin ziyaretçileridir. Onlar ikram edilmeye en lâyık olan misafirlerdir, buradan ayrılıncaya kadar onlara yemek hazırlayın, içecek ikram edin. İmkânlarını bunun tamamını karşılamaya yetecek olsaydı bunu bizzat kendim yerine getirirdim" demiş (İbn Sa'd, I, 60), Kureyşliler, Kusay'ın bu teklifini kabul ederek mallarından bir kısmını bu iş için ayırmıştır. Rifâde hizmeti için Kureyşliler'den her yıl para ve mal toplanarak bir bütçe oluşturulması bu olaydan sonra gelenek haline almıştır. Bütçeye katılmanın üst sınırının 100 miskal ağırlığındaki Bizans parası olduğu rivayet edilir. Bu uygulamayla Mekke'ye gelen herkesin ağırlanması hedeflenmişse de mal durumu iyi olmayanlara öncelik tanınmıştır. Haccın ilk günlerinde Mekke yollarında ve şehrin belli yerlerinde oluşturduğu özel mekânlarda develer kestirip hazırlatıldığı yemekleri hacılara ikram eden Kusay (Ya'kübî, I, 259), yaşlandığı zaman oğlu Abdüddâr'a hacılara yemek yedirme hizmetini sürdürmesini vasiyet etmiştir. Ezrakî, Kusay'ın bu görevi öbür oğlu Abdümenâf'a verdiğini kaydederse de (*Ahbaru Mekke*, I, 110) bu bilgi diğer kaynaklar tarafından teyit edilmemektedir. Bir süre sonra başta Abdümenâf olmak üzere Hâşim, Muttalib, Nevfel ve Abdüşems sayı ve itibar bakımından daha üstün olduklarını ileri sürerek bu görevleri Abdümenâfoğulları'na verilmesi gerektiğini belirtmiş ve onlara karşı mücadeleye girişmiştir (bk. HİLFÜ'L-MUTAYYEBİN). Sonunda rifâdenin de aralarında bulunduğu bazı görevlerin Abdümenâfoğulları'na verilmesi kararlaştırılmış, böylece *rifâde* görevi, zenginliği ve cömertliğinden dolayı Abdümenâf b. Kusay'ın oğlu ve Hz. Muhammed'in büyük dedesi Hâşim'e geçmiştir.

Hâşim de Kureyşliler'den mal toplama geleneğini sürdürmüş, *rifâde* ve *sikâye* görevleri için harcanan paranın dörtte birini kendi malından karşılamıştır (İbn Habîb, s. 27). Bu konuda yaptığı hizmetlerle Mekke ve çevresindeki Arap kabileleri arasında büyük itibara sahip olan Hâşim, kılığın hüküm sürdüğü bir yıl Dimaşk'tan getirttiği ekmeği et suyunda tirit yaparak hacılara ikram etmiş, bundan dolayı asıl adı Amr olmakla birlikte "Hâşim" (kıran, ufalayan, parçalara ayıran) lakabıyla meşhur olmuştur (İbn Sa'd, I, 62-63; Belâzürî, I, 67). Rifâde hizmetini Hâşim'den sonra küçük kardeşi Muttalib üstlenmiş,

ondan da Hz. Peygamber'in dedesi Abdülmuttalib'e geçmiştir.

Abdülmuttalib'den sonra *rifâde* görevi oğlu Ebû Tâlib'e intikal etmiştir (Ezrakî, I, 112). İslâm'ın ilk yıllarında da bu görevi yürüten Ebû Tâlib malî durumu bozulunca kardeşi Abbas'tan önce 10.000, ertesi yıl 15.000 dirhem borç almak zorunda kalmıştır. Üçüncü yıl borcunu ödeyemeyince *rifâde* ve *sikâye* görevlerini Abbas'a devretmiş (Belâzürî, I, 64), Abbas bu görevleri Mekke'nin fethine kadar sürdürmüştür. M. Watt, Abdümenâfoğulları'nın *rifâdenin* de aralarında bulunduğu Kâbe hizmetlerini üstlenmesi konusundaki çabalarını ve amaçlarını maddî çıkar elde etmek amacıyla ilişkilendirir (Hz. *Muhammed Mekke'de*, s. 26). Böylece Hâşim'in harcamaların bir kısmını kendi malından karşıladığını ve Ebû Tâlib'in borçlandığı için bu görevleri kardeşine devrettiğini göz ardı eder.

Resûl-i Ekrem, Mekke'nin fethinden sonra *rifâde*yi şahısların uhdesinden alıp bir kamu görevi haline getirmiştir. 9 (631) yılında hac emîri olarak görevlendirdiği Hz. Ebû Bekir'e hacılara yemek hazırlatması için bir miktar mal veren Hz. Peygamber Vedâ haccında bu görevi bizzat üstlenmiştir (Ezrakî, I, 112, 194-195). Rifâde görevi Hulefâ-yi Râşidîn döneminden itibaren Mekke'ye hâkim olan halife ve devlet başkanları tarafından yürütülmüştür (*a.g.e.*, I, 112). İbn Kesir *rifâdenin* zaman zaman kesintiye uğradığını, Abbâsîler'in ilk yıllarında bu görevin sürdürülebilmesi için masrafları beytülmalden karşılanmak üzere bazı kişilerin görevlendirildiğini kaydeder (*el-Bidâye ve'n-nihâye*, II, 193). Sonraki dönemlerde *rifâde* hizmetinin hac mevsimlerinde Medine'de de sürdürüldüğü görülmektedir. Haremeyn fakirlerine ikram edilme üzere Mekke ve Medine imaretlerinde pişirilen bir çeşit çorba olan deşîşe *rifâdenin* değişik bir uygulamasıdır (bk. DEŞİŞE). Takıyyüddin el-Fâsî (ö. 832/1429), halife ve sultanların emriyle hac mevsimlerinde Mekke ve Mina'da yemek pişirilerek insanlara dağıtıldığını kaydeder (*Şifâ'u'l-garâm*, II, 141). Eyüp Sabri Paşa bu uygulamanın Osmanlı döneminde de sürdürüldüğünü, Mina'da bulunan Osmanlı askerlerine ve özellikle fakir hacılara Mekke Emirliği tarafından et ve erzak dağıtıldığını, Müzdelife'den Mekke'ye dönülen ikinci günün akşamında büyük bir ziyafet düzenlendiğini, 1873 yılı hac mevsimindeki bu ziyafete Mekkeliler ve hacı adaylarıyla birlikte kendisinin de katıldığını söyler (*Mir'âtü'l-Haremeyn*, I, 327).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "rfd" md.; İbn Hişâm, *es-Sîre* (nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmürî), Kahire 1987, I, 144, 148-150, 156-158, 163; İbn Sa'îd, *et-Tabakât* (nşr. M. Abdülkâdir Atâ), Beyrut 1410/1990, I, 60, 62-63, 67; İbn Habîb, *el-Münevver*, s. 27-28; Ezrakî, *Ahbabu Mekke* (Melhas), I, 110, 112, 194-195; İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîneti'l-münevver*, IV, 1149; Belâzürî, *Ensâb* (Zekkâr), I, 58, 62, 64, 67-68; IX, 415; Ya'kûbî, *Târîh*, I, 239, 259; İbn Abdürabbih, *el-'İkdü'l-ferîd* (nşr. Abdülmeccid et-Terhîmî), Beyrut 1407/1987, III, 267-269; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XVI, 34-38; Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (nşr. Ali Abdüssâtir v.dğr.), Kahire 1408/1988, II, 192-194, 270; XIII, 52; Fâsî, *Şifâ'ü'l-garâm* (nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmürî), Beyrut 1405/1985, II, 121-124, 139-141; *Mir'âtü'l-Haremeyn*, I, 327; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, II, 845; W. Montgomery Watt, *H. Muhammed Mekke'de* (trc. Ramî Ayas – Azmi Yüksel), Ankara 1986, s. 26; İbrahim Sarıçam, *Emevî-Hâşimî İlişkileri*, Ankara 1997, s. 62, 67-68, 99; G. R. Hawting, "The 'Sacred Offices' of Mecca from Jahiliyya to Islam", *Jerusalem Studies in Arabic and Islam*, XIII, Jerusalem 1990, s. 64.

MUSTAFA SABRİ KÜÇÜKAŞCI

RİFÂÎ, Ahmed b. Ali

(bk. AHMED er-RİFÂÎ).

RİFÂÎ ÂSİTÂNESİ

Rifâiyye tarikatının
İstanbul'daki merkez tekkesi.

Üsküdar İnadiye'deki Gündoğumu caddesi (eski Menzilhâne Yokuşu) üzerinde önce küçük bir zâviye olarak kurulmuştur. Bânisi, 1591-1592 civarında Yemen'den İstanbul'a gelen ve âsitânenin karşısındaki Tavâşi Hasan Ağa (İnadiye) Camii'nde Rifâî âyini icra etmeye başlayan Şeyh Muhammed b. Ukayl'dir (ö. 1037/1627). Bugün mevcut olan 1145 (1732) tarihli kitâbeden bu tarihte bir tekke binasının yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu bina, Defter-i Hâkânî Emîni Hâfız Yûsuf Rızâ Efendi tarafından 1812'den önce eskisinden daha geniş biçimde ihya edilerek vakfiyesi düzenlenmiştir. Rifâiyye'nin asıl âsitânesi, Bağdat'ın güneyinde Basra ile Vâsıt arasındaki Ümmü Abîde köyü yakınlarında Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin türbesinin yanında pîr makamı niteliğinde olan tesistir. Ancak İstanbul'un İslâm âlemindeki imtiyazlı mevkiinden dolayı Üsküdar'daki bu âsitâne Anadolu ve Rumeli'deki Rifâî tekkelerinin merkezi haline gelmiştir.

Bazı kısımları 1898'de onarım geçirse de tekkelerin kapatıldığı 1925 yılında tamire muhtaç durumda bulunan tekkenin

harem kısmında son postnişin Hasan Hüsnü Efendi oturmuş, selâmlık kısmı 1929'da Vakıflar İdaresi tarafından kiraya verilmiştir. 13 Haziran 1942'de çıkan bir yangında iki evle birlikte tekkenin büyük kısmı yanmış, Vakıflar İdaresi restorasyon projesini hazırlamış, ancak tamirat gerçekleştirilmemiştir. Yangından kurtulan kısım 1953'te yıkılınca Gündoğumu caddesi üzerindeki küçük hazîre dışında âsitânedden herhangi bir iz kalmamıştır. Günümüzde tekke binasının yerinde eski yapıyla hiçbir ilgisi olmayan alelade bir mesken bulunmaktadır.

Kaynaklarda âyin gününden ve farklı tarihlerde postta oturan şeyhlerden dolayı Perşembe, Feyzîzâde, Hâfız İbrâhim Efendi, Şeyh Hâfız Efendi, Şeyh Mehmed, Şeyh Sâdık Efendi, Şeyh Ziyâ Efendi gibi adlarla zikredilmektedir. Rifâiyye'nin Ulvâniyye koluna bağlı olan âsitâne perşembe günleri öğle namazını müteakip yapılan mukabele sırasında gösterilen "burhan"larla tanınmaktaydı. Bu sebeple Avrupa'da oryantizm ve egzotizm eğilimlerinin ağırlık kazandığı XIX. yüzyılda basılmış seyyah rehberlerinin çoğunda İstanbul'da "kacırılmaması gereken ilginç hususlar" arasında Üsküdar'da "haykıran dervişler tekkesi" adıyla yer almış ve çok sayıda yabancı yazarın ve ressamın uğrağı olmuştur. Fransız Albert Aublet ile "ressâm-ı Hazret-i Şehriyârî" İtalyan Fausto Zonaro'nun tevhidhânedâ âyin sırasında şeyh efendi tarafından hastaların çiğnenmesini (devsiye yapılmasını) tasvir eden tabloları bunlardandır. Aublet, "Cérémonie des derviches hurleurs de Scutari" adlı 1882 tarihli tablosunda mihrap duvarını mefruşatına ilişkin ayrıntılarıyla aslına uygun biçimde tasvir etmiştir.

Âsitâne postuna oturan meşâyih şunlardır: Şeyh Muhammed el-Hadîdî (1732-

1756), Şamlı Şeyh Yâsin Efendi (1756 [?]), Hocazâde Şeyh Mehmed Tâhir Efendi (1812), Şeyh Ali Rızâ Efendi (1812-1813), Şeyh Mehmed Sâdık Hilmi Efendi (1813-1826), Şeyh Seyyid Feyzullah Efendi (1826-1843), Lârendeli Tatar Şeyh Hâfız İbrâhim Hilmi Efendi (1843-1865), Şeyh Hâfız Abdurrahman Tevfik (Büyük) Efendi (1865-1898), Şeyh Abdülkadir Ahmed Ziyâeddin Salâhî Efendi (Ziyâ Molla) (1898-1917), Şeyh Hasan Hüsnü Sarier (Ceyhun) Efendi (1917-1925).

Arsanın batı kesiminde tek bir yapıdan ibaret olan tekke batıda Gündoğumu caddesi, doğuda Ferah sokağı, diğer iki yönde komşu parsellerle çevrilidir. Cadde üstündeki çevre duvarıyla tekke binası arasında kalan sahanın kuzey kesimi hazîre, güney kesimi küçük bir avludur. Cadde üzerindeki, köfeki taşıyla örülü ve harpuştalı çevre duvarında dikdörtgen açıklıklı ve demir parmaklıklı yedi pencere sıralanır. İkinci bâni Yûsuf Rızâ Efendi'nin kabrinin hizasında büyük pencerenin üzerindeki basık kemer biçimli yükseltide ta'lik hattıyla Ankebût sûresinin 57. âyeti yazılıdır. Duvarın güney ucunda halen mevcut olmayan cümle kapısının üstünde âsitânenin 1145 (1732) tarihini taşıyan manzum kitâbesi vardı. Tekke binası içinde kuzeyde tevhidhâneyle türbe, batıda giriş taşılığı, güneybatıda selâmlık, güneydoğuda harem yer almakta, harem tek katlı olan bir kısmı bu yönde kitleden taşmaktadır. Arsa-daki eğime uyularak mekânlar batıdan doğuya doğru alçalan kademeler üzerine oturtulmuştur. Tekkenin boyutları en geniş yerinde 25 x 17 metreyi bulur. Harem güneydoğu yönündeki çıkıntısı dışında yapı iki katlıdır. Türbenin kuzey ve batı duvarları ile harem bodrum katındaki dış duvarlar kâgirdir. Diğer bütün duvarlar ahşap karkaslı olup içeriden bağdâdî siva, di-

Rifâî Âsitânesi'ndeki bir âyin sırasında şeyhin devsiyesini tasvir eden, 1891'de Albert Aublet tarafından yapılmış tablo (Houston David B. Chalmers Koleksiyonu)